

Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi, MEÜDED, 2024; 20 (2), 91-104.

HANGİ SESBİLİM?

Which Phonology?

Göktuğ BÖRTLÜ¹

Selçuk Üniversitesi

ORCID ID: 0000-0002-3042-4571

Abstract: In classical approaches, segments below the skeleton in autosegmental representation have phonetic properties such as [+labial] or [+palatal]. These segments which belong to phonology should not have phonetic correlates according to substance-free phonology. Therefore, items below the skeleton can be represented with substance-free and abstract symbols such as α , β , γ . Phonetic correlates are associated post-phonologically at the phonology-phonetics interface. That primes below the skeleton are associated with phonetic correlates at the phonology-phonetics interface is completely arbitrary. In this regard, it can be

¹ Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, goktug.bortlu@selcuk.edu.tr

Gönderim tarihi: 15 Kasım 2023; Kabul tarihi: 25 Mart 2024

Kaynak gösterimi: Börtlü, G. (2024). Hangi sesbilim? *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 20(2), 91-104.

concluded that items below the skeleton are phonologically meaningless. On the contrary, items at and above the skeleton are phonologically meaningful and have stable behavior cross-linguistically. The argument that there are two phonologies which are comprised of units below the skeleton and items at and above the skeleton underlies this review article.

Keywords: *Substance-free Phonology, Phonology-phonetics interface, Post-phonological spell-out, Two phonologies.*

Öz: Geleneksel yaklaşımlarda, özerkparçasal gösterimde çatının altındaki parçaların [+dudaksıl] ya da [+damaksıl] gibi sesbilgisel özellikleri bulunmaktadır. Varlıksız Sesbilimde, sesbilime ait olan bu parçaların sesbilgisel bağıntılarının olmaması gerektiğini savunulmaktadır. Dolayısıyla çatının altındaki ögeler α , β , γ gibi varlıksız ve soyut simgelerle gösterilebilmektedir. Sesbilgisel bağıntılar, artsesbilimsel olarak sesbilim-sesbilgisi arakesitinde atanmaktadır. Çatının altındaki asalların, sesbilim-sesbilgisi arakesitinde sesbilgisel bağıntılarla ilişkilendirilmeleri tamamıyla nedensizdir. Bu bağlamda çatının altındaki birimlerin sesbilimsel yönden anlamsız olduğu sonucuna varılmaktadır. Tam tersine, çatıdaki ve çatının üstündeki birimler, sesbilimsel yönden anlamlıdır ve dillerarası tutarlı davranışları bulunmaktadır. Çatının altındaki birimler ile çatıdaki ve çatının üzerindeki ögelerin oluşturduğu iki sesbilim savı bu inceleme makalesinin temelini oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: *Varlıksız Sesbilim, Sesbilim-sesbilgisi arakesiti, Artsesbilimsel dağıtım, İki sesbilim.*

1. GİRİŞ

Bu inceleme makalesinin amacı, tamamıyla varlıksız bir sesbilimin olası olduğunu okuyuculara göstermektir. Buradaki *varlık* sözcüğü, simgesel olmayan, akustik özellikler barındıran, sesbilgisel bir terimdir. Dolayısıyla, doğası gereği Varlıksız Sesbilim (substance-free phonology), çatının (skeleton) altındaki bölümle ilgilenmektedir. Çatıdaki ve çatının üzerindeki bölümler Varlıksız Sesbilim çerçevesinde incelenmemektedir. Bunun nedeni, Varlıksız Sesbilimin yalnızca ezgiyle ilgilenmesi ve ezginin, özerkparçasal bir gösterimde çatının altındaki ögelerde bulunmasıdır. Çatıdaki ve çatının üzerindeki ögelerin sesbilgisel özellikleri yoktur. Buna bağlı olarak Varlıksız Sesbilim kapsamında incelenecek sesbilgisel varlıkları da bulunmamaktadır.

Varlıksız Sesbilimin temel savı, sesbilgisel özellikleri temsil eden varlıkların sesbilimin içerisinde bulunmamasıdır. Bu yönüyle sesbilim ve sesbilgisini birbirinden ayırıp modüler bir yapıya sahip olan Varlıksız Sesbilime göre, hangi yaklaşım söz konusu olursa olsun, varlık kavramı sesbilgisine aittir. Ayrıca sesbilgisi ile sesbilim ayrı modüller olduklarından varlıkların bulunabileceği tek konum sesbilgisi dizgesidir. Sesbilimin içerisinde sesbilgisi, sesbilgisinin içerisinde sesbilim bulunmamaktadır. Bunun yanında, sesbilim ve sesbilgisi iki ayrı modül olmalarına karşın iletişim içerisinde dirler (Scheer, 2019). Bu iletişim artsesbilimsel (post-phonologically) olarak sesbilim-sesbilgisi arakesitinde sağlanmaktadır. Varlıksız bir görünüme sahip α , β , γ gibi ögeler sesbilim-sesbilgisi arakesitinde [dudaksılık] gibi sesbilgisel özelliklerle eşleşmektedir. Bu bağlamda özerkparçasal bir gösterimden örnek vermek gerekirse çatının altındaki varlıksız birimler (α , β , γ vb.) sesbilimsel yönden anlamsızdır ve değişkenlik gösterebilmektedir (bkz. (1)). Bunun yanında, çatıdaki ve çatının üzerindeki birimlerin evrensel olarak tutarlı davranışları bulunmaktadır. Dillerarası tutarlı davranışlarına örnek olarak bütün dillerde çekirdek bulunması verilebilir.

Aşağıdaki bölümlerde Varlıksız Sesbilimin ortaya çıkışıyla birlikte kuramsal çerçeveye bir giriş yapılacak, ardından çatının Varlıksız Sesbilimdeki yerine değinilecektir. Çatının altındaki nedensizlik kavramına yer verilerek özerkparçasal gösterim üzerinden sesbilimsel yönden anlamlı ve anlamsız birimlerin oluşturduğu iki sesbilim modülünden söz edilecektir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. VARLIKSIZ SESBİLİMİN DOĞUŞU

Sesbirim, sesin yalnızca dilbilimsel olarak anlamlı özelliklerini barındıran dilbilimsel ve simgesel bir nesnedir. Sesbirimin fiziksel bir belirtkeden doğrudan elde edilemeyen ussal bir nesne olması akılcı (rasyonalist) bilimin bir başarısı olarak görülmektedir (van der Hulst, 2013). Üretici Sesbilim kuramlarında, Prag okuluyla birlikte sesbirimin, ayırıcı özellikler (distinctive features) olarak adlandırılan birimlere ayrıştırılabildiği savunulmuştur. Yapısalcılık tabanından bakıldığında, sözü edilen ayırıcı özellikler bir dildeki ayrık seslerin arasındaki farkları göstermektedir. Jakobsoncu anlayışta sesbirimler,

seslerin üretim sırasındaki fiziksel özellikleriyle ilişkili akustik bilgiyi taşıyan nesnelere kullanılmaya başlamıştır (Jakobson vd., 1952).

Ayırıcı özellikler, alanyazında yaygın bir biçimde kullanılsa da Varlıksız Sesbilim alanındaki çalışmalar, bir sesbilimsel gösterimin söyleyişsel ya da akustik bağıntısının bulunmadığını savunmuşlardır (Blaho, 2008; Chabot, 2021; Odden, 2006; Reiss, 2008, 2018; Volenec ve Reiss 2017, 2020). Bu çalışmalarda ortak kanı, örneğin [+dudaksıl] gibi bir gösterimin içsel olarak dudaksızlık barındırmadığı, aynı kuram içerisinde [+α] gibi soyut bir gösterimin de aynı işlevi gerçekleştirebileceğidir.

Yapısalcılığın temelinde sesbirimlerin arasındaki karşıtlık bulunmaktadır. Yapısalcı bakış açısına göre, konuşucu bilgisinin bir örneği olan sesbirim ile üretilen konuşmanın fiziksel özellikleri arasında bir fark bulunduğu söylenebilir. Bu yaklaşım, Saussure (1916) tarafından yapılan *langue* ve *parole* ayrımının bir uzantısıdır (Saussure sonrası dil çalışmalarının edebiyata etkisi için bkz. Sağiroğlu, 2017). Sesbirimi *langue* kavramının çatısı altında ve dilin fiziksel özelliklerini de *parole* içerisinde değerlendirmek olasıdır. Dolayısıyla yapısalcı düşüncede sesbirim, üretilen sesin fiziksel özelliklerinden ayrı olarak simgesel bir nesne görünümündedir. Saussure'ün düşüncesinde sesbirimler, karşıtlık sağlayan dilbilimsel ve simgesel nesnelere. Saussure'e benzer bir düşünceye sahip olan Sapir (1925), sesbilimsel bilginin sesbilgisel bilgiden farklı olduğunu kanısladadır. Sesbirim soyut ve gerçek bir nesne olmakla birlikte sesbilimsel bilginin merkezidir (Sapir, 1933).

Jakobson (1939, 1949) yapısalcı sesbirimi ayırıcı özelliklerine ayırıştırarak onları sesbilgisel bilgiyle gösterimlemiştir. Sesbilgisel varlığın ayırıcı özelliklerin bir parçası durumuna gelmesi ile birlikte, yapısalcı bakış açısından uzaklaşmıştır. Bu bağlamda Jakobson'un önermesi, Saussure ve Sapir'in yapısalcı savı ile Üretici Sesbilimi biçimselleştiren Chomsky ve Halle (1965, 1968) arasında bir köprü görevi görmüştür. Chomsky ve Halle'in (1965, 1968) Üretici Sesbiliminde sesbirim, parça olarak bilinen Jakobsoncu özelliklere ayırıştırılmıştır ve bu özellikler söyleyişseldir. İkili (binary) özellikler yalnızca simgesel nesnelere değil, aynı zamanda sesbilim ve konuşma üretimi arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktadır. Bu özellikler, bütün insanlarda bulunduğu varsayılan Evrensel Dilbilgisi (Universal Grammar) ile belirlenmektedir. Bütün parçaların belli bir özellik kümesiyle gösterimlenip Evrensel Dilbilgisinde bulunmasının en büyük sonuçlarından biri, sesbilgisel yönden olası olmayan seslerin kuram içerisinde gösterimlenmesinin olası olmasıdır. Bu sorun,

belirtlilik (markedness) kavramı ile açıklanmıştır. Birtakım özellikler diğerlerine göre daha az belirtili olduğundan, dilbilgisinde daha az belirtili olan özelliklerin görünmesinin daha olası olduğu savlanmıştır.

Üretici Sesbilim içerisinde, sesbilgisel varlık ile sesbilimi iç içe getiren özellik geometrisi (feature geometry), doğrudan insanın ses aygıtı üzerine kurulmuştur (Clements, 1985). Hale ve Reiss (2000b) ise sesbilim ve sesbilgisi arasındaki ayrımı biçim ve varlık üzerinden yaparak alanyazına eleştirel bir katkıda bulunmuşlar ve Varlıksız Sesbilimin temellerini atmışlardır. Biçimi, sesbilimsel bilişin (cognition) simgesel nesnelere, varlığı ise gerçek dünyada var olan fiziksel nesnelere olarak tanımlanmışlardır (Hale ve Reiss, 2000a). Bu simgesel nesnelere sesbilimsel birimlerdir ve sesbilgisel bir içerikleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu birimlerin söyleyişsel (ya da akustik) özelliklerle gösterimlenmesi tutarsızlık olarak görünmektedir. Sesbilimsel birimler, tıpkı yapısalcıların başta savunduğu gibi konuşmanın fiziksel özelliklerini barındırmayan simgesel nesnelere dir. Bu bağlamda bir sesbilimsel birimin [dudaksız] gibi sesbilgisel bir özelliklerle gösterimlenmesi olası değildir.

Varlıksız Sesbilim içerisinde de iki temel bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Volenec ve Reiss (2017, 2020) tarafından savunulan Varlıksız Sesbilim yaklaşımında sesbilimsel birim kümeleri Evrensel Dilbilgisi tarafından belirlenmekte ve bu kümelerin yine Evrensel Dilbilgisi tarafından belirlenen sesbilgisel bağıntıları bulunmaktadır. Sesbilimsel birimler, sesbilim-sesbilgisi arakesitinde dönüştürme (transduction) adı verilen işlemle birlikte sesbilgisel varlıkla eşleştirilmektedir. Sözü edilen Varlıksız Sesbilim bakış açısı, Chomsky ve Halle'in (1968) savunduğu, Evrensel Dilbilgisi tarafından belirlenen evrensel bir kümenin bulunduğu düşüncesiyle benzerlik göstermektedir. Sesbilimsel birimlerin sesbilgisel bağıntıları Evrensel Dilbilgisi ile belirlenmiştir. Aksi takdirde dil öğreniminin gerçekleşmesi olası değildir (Hale ve Reiss, 2008). Varlıksız Sesbilim içerisindeki bir diğer temel bakış açısında ise sesbilimsel dizgeler, doğuştan gelen ve Evrensel Dilbilgisi tarafından belirlenen evrensel özellikler olmadan da öğrenilebilmektedir (Boersma, 1998; Odden, 2022). Bu yaklaşımda sesbilimsel özellikler, konuşucuların gereksinim duyduğu, evrensel olmayan ve dilden dile değişebilen biçimde dil öğrenimi sırasında ortaya çıkmaktadır (Mielke, 2008). Odden (2022), karşıtsal parçaların, sesbilimsel kurallarda oynadıkları role göre öğrenilebileceğini savunmaktadır.

Varlıksız Sesbilim içerisindeki yaklaşım ne olursa olsun sesbilimsel nesnelere ile sesbilgisel bağıntıları arasında dözeme (mapping)

gerçekleşmesi için bir arakesit bulunmak durumundadır. Sesbilimsel özelliklerin Evrensel Dilbigisi tarafından belirlendiğini ve evrensel olduğunu savunan Volenec ve Reiss (2017, 2020), arakesitteki döşemenin de evrensel nitelikte olduğunu varsayılmaktadır. Bu biçimdeki evrensel bir arakesit düşüncesi, özelliklerin öğrenildiğini savunan yaklaşımlarda bulunmamaktadır.

Yukarıda Varlıksız Sesbilimin ortaya çıkışı, gelişimi ve kuram içerisindeki farklı bakış açıları sunulmuştur. Aşağıdaki bölümlerde çatı kavramı ile çatının altı ve üstü Varlıksız Sesbilim tabanında değerlendirilecektir.

2.2. VARLIKSIZ SESBİLİM VE ÇATI

Özerkparçasal gösterimde çatının altındaki sesbilimsel öğelerin sesbilgisel bağıntıları bulunurken çatının üstünde kalan sesbilimsel öğelerin sesbilgisiyle bir bağlantısı bulunmamaktadır. Varlıksız Sesbilim çatının altındaki parçasal kısımla ilgilenmektedir (Iosad, 2017; Odden, 2022; Volenec ve Reiss, 2017). Çatısal alanın üzerindeki önses, uyak, sonses gibi öğelerin, hatta çatının kendisinin sesbilgisel bir varlığı (substance) bulunmamaktadır. Yalnızca çatının altındaki sesbilgisel bağıntının sesbilim tabanından çıkarılması gerektiği savunulmaktadır. Dolayısıyla, çatıdaki ve çatının üzerindeki öğeler dillerarası evrensel yapılar (çekirdek, önses vb.) çatının altındaki birimlerin dilden dile değişen, nedensiz sesbilgisel gerçekleştirmeleri olabilmektedir.

Çatıdaki ve çatının üzerindeki öğelerin sesbilgisel varlıklarının bulunmadığı ortadadır ve bu durum parçaüstü (suprasegmental) birimler için de geçerlidir. Parçaüstü birimler çatının üzerinde gösterimlenmektedir ve sesbilgisel varlıkları yoktur. Diğer bir deyişle, parçaüstü birimlerin sesbilgisel bağıntıları, sesbilimsel gösterimde bulunmamaktadır. Parçaüstü birimlerin sözü edilen sesbilgisel bağıntıları sesbilgisel yorumlamada ortaya çıkmaktadır. Bu sesbilgisel özellikler yüksek seslilik, süre ve yüksekliktir. Yüksek seslilik desibel ile, süre milisaniye ile ve yükseklik Hertz ile ölçülmektedir. Hyman (2006), süre ve yüksekliğin sırasıyla uzunluk (length) ve titreşim (tone) olarak sesbilimselleşebileceğini savunmaktadır. Sonuç olarak, parçaüstü birimlerin, sesbilimsel gösterimden çıkarılması gereken sesbilgisel varlıkları bulunmamaktadır.

Çatıdaki ve çatının üzerindeki öğelerin sesbilgisel bağıntılarının bulunmaması rastlantısal değildir. Özerkparçasal olsun ya da olmasın,

hatta çatının altındaki ögelerin varlıklı olduğunu savunsun ya da savunmasın, ezgisel yapıların üzerine seslem yapısı gibi ögeleri yerleştiren bütün yaklaşımlarda çatının üzerinde sesbilgisel bir bilgi yoktur. Varlıksız olmayan yaklaşımlarda asallar (primes) doğrudan sesbilgisel bilgiyi taşımaktadır (ör. [dudaksıl]) ancak çatıda ve çatının üzerinde bu tür bir sesbilgisel bilgi bulunmamaktadır. Varlıksız Sesbilimde ise, tıpkı çatıda ve çatının üzerinde olduğu gibi, çatının altında da sesbilgisel bilgi bulunmamaktadır. Çatının altındaki asallar, [dudaksıl] gibi sesbilgisel bilgiyi taşıyan birimlerle değil; α , β , γ gibi varlıksız bir görünüme sahip ögelerle gösterilmektedir. Çatının altındaki asallar, artsesbilimsel olarak sesbilgisiyle olan arakesitte bir sesbilgisel bağıntıyla eşleşmektedir (Scheer, 2019). Tıpkı sesbilim-biçimsözdizim arakesitinde olduğu gibi, dağıtım (spell-out), çocukların edinmesi gereken dağıtım yönergeleri tabanında gerçekleşmektedir. Sözü edilen dağıtım yönergelerine göre hangi sesbilimsel nesnelerin hangi sesbilgisel ulamlarla eşleşeceği belirlenmektedir (ör. $\alpha \leftrightarrow$ dudaksıllık). Çatının altındaki sesbilimsel ögelerin sesbilgisel ulamlarla dağıtım ilişkisi bulunurken çatıdaki ve çatının üzerindeki birimler, herhangi bir dağıtım yönergelerinin kapsamında değildir. Dolayısıyla önses \leftrightarrow dudaksıllık gibi bir dağıtım ilişkisi yoktur.

Edinim süreciyle birlikte ortaya çıkan $\alpha \leftrightarrow$ dudaksıllık gibi bir dağıtım ilişkisinin olmasının ancak çatıda ve çatının üzerinde böyle bir dağıtım ilişkisinin olmamasının, ögelerin sesbilimsel yönden anlamlı ya da anlamsız olması üzerinde bir etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, çatının altındaki asalların sesbilimsel yönden anlamsız olduğu görülmektedir. $\alpha \leftrightarrow$ dudaksıllık dağıtım ilişkisinde, diğer asallardan farklı olmak koşuluyla α yerine β , γ , hatta ξ gelebilmektedir. Diğer taraftan, çatıdaki ve çatının üzerindeki ögelerin dillerarası tutarlı özellikleri vardır. Örneğin bütün dillerde çekirdek bulunmaktadır ve bütün ünlüler bir çekirdeğin altında yer almaktadır. Çatının altındaki ögelerin bu tür dillerarası tutarlı davranışları bulunmamaktadır ve bu yüzden α , β , γ gibi soyut simgelerle gösterilebilmektedir. Diğer bir deyişle, dillerarası tutarlı davranışları olan ögeler sesbilimsel yönden anlamlı iken dillerarası değişken davranışları olan ögeler sesbilimsel yönden anlamsızdır (Börnlü, 2022). Buradan çıkarılacak bir sonuç da dillerarası tutarlı davranışı ve evrensel özellikleri bulunan, çatıdaki ve çatının üzerindeki ögelerin doğuştan gelmekte olduğudur. Bunun tersine çatının altındaki ögeler doğuştan gelmemektedir (Odden, 2022). Sesbilimsel bir yönden bakıldığında anlamlı ve anlamsız birimler arasındaki ayırım oldukça önemlidir. Edinim sırasında sesbilimsel bir

asala atanan damaksıllık değişkenlik gösterebilmektedir. Diğer bir deyişle, sesbilgisel damaksıllığın, örneğin \ddagger asalı yerine \dagger asalı ile ilişkilendirilmesi arasındaki bir farklılık yoktur. Bir asal, diğer bir asala göre daha uygun ya da daha üstün konumda değildir. Ancak diğer taraftan, bir önses yerine bir çekirdek getirmek olası değildir. Sesbilimsel asal ile sesbilgisel damaksıllık arasında kurulan nedensiz ilişki, çatıdaki ve çatının üzerindeki birimlerde bulunmamaktadır. Bunun nedeni çatıdaki ve çatının üzerindeki öğelerin dillerarası tutarlı ve değişmez özelliklerinin olmasıdır. Ünlüler çekirdeklerin ve ünsüzler de önseslerin altında bulunabilir. Örneğin bir ünlünün önses konumunda bulunması olası değildir.

2.3 NEDENSİZLİK

Çatının altındaki öğeler tamamıyla nedensizdir (arbitrary). Öncelikle, dillerarası davranışları tutarsız olduğundan çatının altındaki asalların kendileri nedensizdir çünkü α , β , γ , hatta \ddagger olarak adlandırılabilir (Scheer, 2008). Bu simgeler yalnızca karşıtlık bildirme amacı taşımaktadır. Bu bağlamda sözü edilen düşüncenin arkasında yapısalcı (structuralist) bir temel bulunduğu savunulabilir. Sesbilgisinin sesbilimden farklılaşması, Saussure'ün (1916), soyut birimlerden oluştuğunu savunduğu langue ile parole ayırımına benzer bir çizgidedir. Çatının altındaki asalların kendisinin nedensiz olmasının yanı sıra sesbilimsel hesaplamaları (computation) da nedensizdir. Ayrıca bu asalların herhangi bir sesbilgisel ulamla eşleşme olasılığı bulunduğundan bir asal ile bir sesbilgisel ulam arasındaki ilişki de nedensizdir.

Çatının altındaki asallar tamamıyla soyut ve nedensiz olduğundan doğal olan ya da olmayan sesbilimsel işlemlerden söz etmek olası değildir. Varlıksız olmayan bir bakış açısından örneklendirmek gerekirse tamamıyla doğal olarak nitelendirilen $b \rightarrow \beta / \ddot{U}^2 \text{ } \ddot{U}$ işleminin tersine $\eta \rightarrow \zeta / \text{ } _z$ işleminin doğal olmadığı savunulacaktır. İşlemlerdeki simgeler yerine başka simgeler kullanıldığında aynı işlemlerin doğal olup olmadığıyla ilgili herhangi bir yorum yapılamamaktadır. Örneğin $\ddagger \rightarrow \spadesuit$ işlemi $\dagger \rightarrow \times$ işleminden daha çok ya da daha az doğal değildir. Yalnızca sesbilgisel özellikleri olan nesnelere daha çok ya da daha az doğal olabilir ancak varlıksız ve nedensiz asalların herhangi bir sesbilgisel özelliği yoktur. Dolayısıyla doğal olmadığı savunulan bir kural ya da işlem aslında sesbilgisel

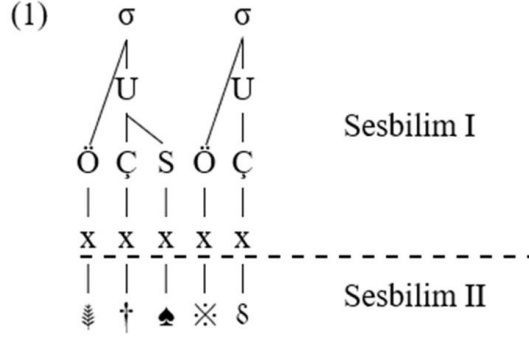
² Ünlü.

yönden doğal değildir (Chabot, 2021; Scheer, 2015). Bu tür kurallar yalnızca çatının altındaki öğeleri ilgilendirmektedir. Çatıdaki ya da çatının üzerindeki öğeleri ilgilendiren herhangi bir kural bulunmamaktadır. Örneğin yalnızca sonesseste ya da önesseste gerçekleşen $b \rightarrow \beta$ gibi bir kural olası değildir.

Benzer bir biçimde kapalı seslem kısalması (closed syllable shortening) ve açık seslem uzaması (open syllable lengthening) olguları değerlendirilebilir. Kapalı seslem kısalmasında, ünlü kısalmasına yalnızca kapalı bir seslem neden olmaktadır. Türkçedeki [mera:ki]~[merak] değişkesi kapalı seslem kısalmasına örnek verilebilir. Burada ünlünün kısalmasının tek bir nedeni vardır, o da ünlünün bulunduğu seslemin kapalı olmasıdır. Ancak alanyazında kapalı seslemlerde ünlü uzamasının görüldüğü diller de bulunmaktadır. Bu dillerde gerçekleşen kapalı seslem uzaması sonesseste konumundaki ötümlü bir ünsüzden önce gerçekleşmektedir ve seslem yapısıyla bir bağlantısı yoktur. Kapalı seslemde ünlü uzamasının gerçekleşmesinin arkasındaki neden, ünsüzün sonesseste konumunda olması değil, bu ünsüzün ötümlü olmasıdır (Chen, 1970; Klatt, 1973; Scheer, 2017). Örneğin İngilizcedeki güçlü ünsüz öncesi kısalma (pre-fortis clipping) olgusuna göre lab ~ lap, rise ~ rice benzeri ikililerde güçlü ünsüzden önceki ünlüler, yumuşak ünsüzden (lenis) önceki ünlülerle karşılaştırıldığında daha uzundur. Seslem yapısının bu işlemlerde hiçbir rolü bulunmamaktadır.

2.4. FARKLI SESBİLİMLER VE SÖZLÜKSELLEŞME

Varlıksız Sesbilimin ortaya koyduğu iki sesbilim düşüncesine göre çatının altındaki öğeler nedensiz sesbilim tabanında değerlendirilirken çatıdaki ve çatının üzerindeki birimler sesbilimsel yönden anlamlıdır. Bunun doğal bir sonucu olarak çatıdaki ve çatının üzerindeki öğeler dağıtıma uğramamaktadır çünkü dağıtıma uğrayan bir öğeye sesbilimsel bir değer atanmaktadır. Çatının altındaki öğeler ise dağıtıma uğramaktadır ve bu öğelere sesbilimsel bir değer atanmaktadır. Çatıdaki ve çatının üzerindeki öğelerin oluşturduğu Sesbilim I ile çatının altındaki öğelerin oluşturduğu Sesbilim II (1)'de gösterilmiştir (Ö: Önses, Ç: Çekirdek, S: Sonesseste, U: Uyak).

Sesbilim I ve Sesbilim II'nin (1)'deki gösterimi özel bir kuramı öne çıkarmak için değil, tam tersine genel özerkparçasal yapıyı gösterimlemek için verilmiştir. Çalışılan kurama göre seslem yapısı gösterimi de değişebilmektedir.

(1)'de görüldüğü üzere Sesbilim I'de çatıda ve çatının üzerinde sesbilimsel yönden anlamlı ögeler bulunurken Sesbilimde II'de sesbilimsel yönden anlamsız birimler (†, ‡, ♣, ✖, §) bulunmaktadır. Tek bir sesbilim modülü içerisinde sesbilimsel yönden anlamsız ögelerle sesbilimsel yönden anlamlı birimlerin birlikte hesaplanması (computation) olası değildir. Bu nedenle (en az) iki farklı sesbilimsel modülün varlığı savunulmaktadır.

Ana dil edinimi sırasında çocuklar ve yeni sözcükler öğrenirken yetişkinler yeni sözlüksel kütükler oluştururlar. Dilbilimsel olmayan bilişsel biçime dönüştürülen akustik dalga biçimi, uzun süreli bellekte sözlüksel gösterimler olarak saklanmaktadır (Boersma vd., 2003). Sözlükselleşme (lexicalization) işlemi sırasında, akustik sinyal içerisinde bulunan, konuşucuların duygudurumu, yavaş ya da hızlı konuşmaları, cinsiyet kaynaklı yükseklik değişimleri gibi dilbilimsel olmayan özellikler dışarıda bırakılmaktadır. Dilbilimsel olan bilgi ise sözlükselleşme işlemi tarafından, ezgisel asallardan oluşan ayrık sesbilimsel birimlere dönüştürülmektedir. Sözlükselleşme işleminde ayrık sesbilimsel birimlerin çizgisel bir düzlemde bulunması zamansal bir akış da içermektedir. Bu akış, zaman birimleriyle (timing units) gösterimlenmektedir. Zaman birimlerinin sözlükçede bulunduğunu ortaya koymak için uzun ünlüler ve ikiz ünsüzler örnek verilebilir. Türkçede âdet ve âdet sözcüklerinin çatının altındaki ezgisel özellikleri aynıdır ancak âdet sözcüğünde ilk ünlü kısa iken âdet sözcüğünde ilk ünlü uzundur. Dolayısıyla farklılıkları, ezgisel yapılarından değil, bağlı oldukları zaman birimlerinden kaynaklanmaktadır. İlkindeki kısa ünlü

tek bir zaman birimine sahipken ikinci sözcükteki uzun ünlü iki zaman birimine bağlıdır. Burada uzunluk karşıtlık oluşturduğundan zaman birimleri (çatısal alanlar) sözlükçede bulunmalıdır. Zaman birimlerine ek olarak seslem yapısının da sözlükçede bulunduğunu savunan varsayımlar bulunmaktadır (Kaye vd., 1990; Scheer ve Kula, 2018). Diğer bir deyişle, sesbilim, biçimsözdizimsel hesaplamının ortaya koyduğu yapıyı yorumladığında seslem yapısı oluşturulmamaktadır. Seslem yapısı sözlükçede bulunmaktadır.

Sözlükselleşme sırasında, Chomsky ve Halle'in (1968) Biçimbirim Yapısı Kısıtlamaları (Morpheme Structure Constraints) adını verdikleri koşulların, saklanan öğelerin üzerinde bir etkisi olabilmektedir. Örneğin Türkçede #TR³, #RT ve TR# ünsüz kümeleri olası değildir ve bu nedenle sözü edilen ünsüz kümeleri hiçbir zaman sözlükselleşmemektedir. Türkçe kökenli hiçbir sözcük, sözcük başı konumunda ünsüz kümesi barındırmamaktadır ve iki ünsüz arasında kesinlikle bir ünlü bulundurmaktadır. Benzer biçimde Türkçede sözcük sonu tıkanmalı-titreşimli kümesi de olası değildir. Bu durum, Türkçedeki yabancı dillerden ödünçlenen sözcüklerde de geçerlidir. Fransızcadan ödünçlenen *tren* sözcüğü, Fransızcada [tʁɛ̃] olarak yüzeye çıkmasına karşın Türkçede [tiren] olarak sesletilmektedir. Yine Fransızcadan ödünçlenen *neutre* sözcüğünün Türkçede [nøtyr] olarak sesletildiği gözlemlenmektedir çünkü Türkçede TR# ünsüz kümesi olası değildir. Kiparsky'nin (1968) Değişkenlik Koşulunun (Alternation Condition) altındaki temel sav da budur. Değişkenlik Koşulu, Mutlak Yansızlaşma⁴ (Absolute Neutralization), yani derin yapıdaki bir dizinin yüzeyde hiç görünmemesine karşılık sunulmuştur. (En az) iki farklı sesbilim dizgesi bulunduğundan bu dizgelerin sözvarlıkları da birbirinden farklı olmalıdır. Bilişsel olmayan sesbilgisel sinyal, bilişsel ve çizgisel birimlere dönüştürülmektedir. Bu birimlere parça (ya da sesbirim) adı verilmektedir. Bu parçaların üzerine de sesbilimsel yapı kurulmaktadır. Sözü edilen iki hesaplama da sözlükselleşme sırasında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ilk hesaplamının girdisi akustik nesnelere iken çıktısı sesbilimsel parçalardır ve ikinci hesaplamının girdisi sesbilimsel parçalar iken çıktısının sesbilimsel yapı olduğu anlaşılmaktadır.

³ T: Tıkanmalı. R: Titreşimli.

⁴ Örneğin Türkçede <ğ> olgusu çoğu zaman Mutlak Yansızlaşma tabanında değerlendirilmektedir ve /y/ sesbiriminin yüzeye çıkmadığı savunulmaktadır. Karşı savlar için bkz. Baturay Meral (2020), Scheer ve Börtlü (2024).

3. SONUÇ

Varlıksız Sesbilim yaklaşımına göre sesbilgisel varlıklar sesbilimde bulunmamalıdır. Sesbilgisel varlıkların bulunabileceği tek yer sesbilgisidir. Bu yönüyle sesbilim ve sesbilgisinin iki ayrı modül olduğunu ortaya koyan Varlıksız Sesbilimin Fodorcü bir modülerlik çizgisinde olduğu savunulabilir (Fodor, 1983). Çatının altındaki birimler [+dudaksıl] ya da [+damaksıl] gibi sesbilgisel varlıklar bulundurmamalıdır. Varlıksız bir görünüme sahip α , β , γ , hatta ξ olarak nitelendirilen, çatının altındaki ögelere, artsesbilimsel olarak sesbilim-sesbilgisi arakesitinde sesbilgisel bağıntılar atanmaktadır ($\alpha \leftrightarrow$ dudaksıllık, $\beta \leftrightarrow$ damaksıllık vb.) (Scheer, 2019). Çatının altındaki birimlerin tersine, çatıdaki ve çatının üzerindeki ögeler sesbilimsel yönden anlamlı görünmektedir. Sesbilgisel bağıntıları bulunmamaktadır ve dillerarası tutarlı görünümleri vardır. Buradan yola çıkıldığında üretim sesbilimi tabanında iki farklı sesbilim bulunduğu sonucuna varılabilir: çatının altındaki birimlerin oluşturduğu, sesbilimsel yönden anlamsız, nedensiz olan ve sesbilgisel bağıntıların bulunduğu Sesbilim II, diğer yandan çatıdaki ve çatının üzerindeki ögelerin oluşturduğu, sesbilimsel yönden anlamlı, nedensiz olmayan ve sesbilgisel bağıntıların bulunmadığı Sesbilim I. Sesbilim I'de önses, uyak gibi sesbilimsel yönden anlamlı ögeler bulunurken Sesbilimde II'de sesbilimsel yönden anlamsız birimler (ξ , \dagger , \clubsuit , \otimes , δ vb.) bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Baturay Meral, S. (2020). *The new template model and the phonology-morphology interface in Turkish: The parametric hierarchical system and universal implications* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Radboud University Nijmegen.
- Blaho, S. (2008). *The syntax of phonology: A radically substance-free approach* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. University of Tromsø.
- Boersma, P. (1998). *Functional phonology: Formalizing the interaction between articulatory and perceptual drives*. Holland Academic Graphics.
- Boersma, P., Escudero, P. ve Hayes, R. (2003). Learning abstract phonological from auditory phonetic categories: An integrated model for the acquisition of language-specific sound categories. M.-J. Sole, D. Recasens ve J. Romero (Yay. haz.), *Proceedings of the 15th International Congress of Phonetic Sciences* içinde (ss. 1013–1016).
- Börtlü, G. (2022). Sesbilim-sesbilgisi arakesitinden bir örnek: Rotikler. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 33(2), 71–85.
- Chabot, A. (2021). *Possible and impossible languages: Naturalness, third factors, and substance-free phonology in the light of crazy rules* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Université Côte d'Azur.

- Chen, M. (1970). Vowel length variation as a function of the voicing of the consonant environment. *Phonetica*, 22(3), 129–159.
- Chomsky, N. ve Halle, M. (1965). Some controversial questions in phonological theory. *Journal of Linguistics*, 1(2), 97–138.
- Chomsky, N. ve Halle, M. (1968). *The sound pattern of English*. MIT Press.
- Clements, G. N. (1985). The geometry of phonological features. *Phonology Yearbook*, 2, 225–252.
- de Saussure, F. (1916). *Cours de linguistique générale*. Payot.
- Fodor, J. (1983). *The modularity of the mind. An essay on faculty psychology*. MIT-Bradford.
- Hale, M. ve Reiss, C. (2000a). Phonology as cognition. N. Burton-Roberts, P. Carr ve G. Docherty (Yay. haz.), *Phonological knowledge: Conceptual and empirical issues* içinde (ss. 161–184). Oxford University Press.
- Hale, M. ve Reiss, C. (2000b). “Substance abuse” and “dysfunctionalism”: Current trends in phonology. *Linguistic Inquiry*, 31(1), 157–169.
- Hale, M. ve Reiss, C. (2008). *The phonological enterprise*. Oxford University Press.
- Hyman, L. (2006). Word-prosodic typology. *Phonology*, 23(2), 225–257.
- Iosad, P. (2017). *A substance-free framework for phonology. An analysis of the Breton dialect of Bothoa*. Edinburgh University Press.
- Jakobson, R. (1939). Observations sur le classement phonologique des consonnes. E. Blancquaert ve W. Pée (Yay. haz.), *Proceedings of the 3rd International Congress of Phonetic Sciences* içinde (ss. 273–279). Laboratory of Phonetics at the University of Ghent.
- Jakobson, R. (1949). On the identification of phonemic entities. *Volume I: Phonological studies* içinde (ss. 418–425). De Gruyter Mouton.
- Jakobson, R., Fant, G. ve Halle, M. (1952). *Preliminaries to speech analysis: The distinctive features and their correlates*. MIT Press.
- Kaye, J., Lowenstamm, J. ve Vergnaud, J.-R. (1990). Constituent structure and government in phonology. *Phonology Yearbook*, 7, 193–231.
- Kiparsky, P. (1968). How abstract is phonology? O. Fujimura (Yay. haz.), *Three dimensions of linguistic theory* içinde (ss. 5–56). TEC.
- Klatt, D. H. (1973). Interaction between two factors that influence vowel duration. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 54, 1102–1104.
- Mielke, J. (2008). *The emergence of distinctive features*. Oxford University Press.
- Odden, D. (2006). *Phonology ex nihilo* [Konferans sunumu]. Phonology Get-Together, Universitetet i Tromsø.
- Odden, D. (2022). Radical substance-free phonology and feature learning. *Canadian Journal of Linguistics*, 67(4), 500–551.
- Reiss, C. (2008). Constraining the learning path without constraints, or the OCP and NOBANANA. B. Vaux ve A. Nevins (Yay. haz.), *Rules, constraints, and phonological phenomena* içinde (ss. 252–301). Oxford University Press.
- Reiss, C. (2018). Substance free phonology. S.J. Hannahs ve A. R.K. Bosch (Yay. haz.), *The Routledge handbook of phonological theory* içinde (ss. 425–452). Routledge.
- Sağiroğlu, R. (2017). A stylistic analysis of “How to Be an Other Woman” by Lorrie Moore. *Ulakbilge*, 5(15), 1541–1560.
- Sapir, E. (1925). Sound patterns in language. *Language*, 1(2), 37–51.
- Sapir, E. (1933). La réalité psychologique des phonèmes. *Journal de psychologie normale et pathologique*, 30, 247–265.

- Scheer, T. (2008). Why the Prosodic Hierarchy is a diacritic and why the Interface must be Direct. J. Hartmann, V. Hegedus ve H. van Riemsdijk (Yay. haz.), *Sounds of silence: Empty elements in syntax and phonology* içinde (ss. 145–192). Elsevier.
- Scheer, T. (2015). How diachronic is synchronic grammar? Crazy rules, regularity and naturalness. P. Honeybone ve J. C. Salmons (Yay. haz.), *The Oxford handbook of historical phonology* içinde (ss. 313–336). Oxford University Press.
- Scheer, T. (2017). Voice-induced vowel lengthening. *Papers in Historical Phonology*, 2, 116–151.
- Scheer, T. (2019). Phonetic arbitrariness: A cartography. *Phonological Studies*, 22, 105–118.
- Scheer, T. ve Börtlü, G. (2024). *Soft g in Turkish: two types and x-slots* [Konferans sunumu]. The 21st Old World Conference in Phonology (OCP21), Leipzig, Almanya.
- Scheer, T. ve Kula, N. C. (2018). Government phonology: Element theory, conceptual issues and introduction. S. J. Hannahs ve A. Bosch (Yay. haz.), *The Routledge Handbook of Phonological Theory* içinde (ss. 226–261). Routledge.
- Van der Hulst, H. (2013). The discoverers of the phoneme. K. Allen (Yay. haz.), *The Oxford handbook of the history of linguistics* içinde (ss. 167–191). Oxford University Press.
- Volenec, V. ve Reiss, C. (2017). Cognitive phonetics: The transduction of distinctive features at the phonology–phonetics interface. *Biolinguistics*, 11, 251–294.
- Volenec, V. ve Reiss, C. (2020). Formal generative phonology. *Radical: A Journal of Phonology*, 2, 1–148.